

λει ἡ τέχνη νὰ ἀνυψῶναι εἰς τὸ βασίλειον τῶν μορφῶν. Ἐργὸν αὐτῆς δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐξεικόνισις, ἡ ἔκφρασις ὄλων, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑμνησις ὄλων. Μόνον διὰ τῆς ὑμνήσεως τοῦ ὄλου πραγματοποιεῖ τὴν ἀποστολὴν της, ἥτις συνίσταται εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ κόσμου. Διὰ ταύτης αὐτὰ τὰ πράγματα μεταβάλλονται εἰς λέξεις, χρώματα, τόνους καὶ ἐκφράζουν αὐτὰ ἑαυτὰ, ἀποκαλύπτουν τὴν βαθυτέραν τους φύσιν, τὸ αἰώνιον τους νόημα. Ἐξ ὄλων ὅμως τῶν τεχνῶν ἡ μουσικὴ εἶναι ἡ μάλιστα ἱκανὴ πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἔργου τούτου. Διότι ἐκ τῆς φύσεώς της εἶναι σύνδεσμος μεταξὺ ὄρατοῦ καὶ ἀοράτου, Ἐνθάδε καὶ Ἐπέκεινα, αἰσθητοῦ καὶ ὑπεραισθητοῦ. Διὰ τοῦτο μόνον διὰ τῆς μουσικῆς ἠμποροῦμεν νὰ βιώσωμεν τὴν ὁλότητα τοῦ κόσμου, τὸ ὄλον. Τὴν ἐκδοχὴν ταύτην περὶ τῆς μουσικῆς ἐσυμβόλισε καὶ διεσαφήνισεν ὁ ποιητὴς διὰ τῆς μορφῆς τοῦ Ὀρφέως. Ὁ μυθικὸς ἦρωας δὲν ἠμπορεῖ νὰ διατρέβῃ εἰς τὸν παρόντα κόσμον. Ὀφείλει νὰ ἐπανερχεταὶ διαρκῶς εἰς τὸ ἕτερον βασίλειον τοῦ σύμπαντος. Ψάλλον δημιουργεῖ τὴν σύνδεσιν πρὸς τὸ βασίλειον αὐτὸ καὶ εὐρίσκειται ἤδη ἐκεῖ. Ἐντεῦθεν καθίσταται φανερὸν ὅτι εἰς τὴν φύσιν τῆς μουσικῆς ἐγκεῖται νὰ μὴ διατρέβῃ εἰς καμίαν ἐκ τῶν δύο περιοχῶν, μεταβαίνουσα ἀδιακόπως ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην. Προϋπόθεσις ὅμως τῆς ᾠδῆς εἶναι ἡ ἀντίστροφος πλευρὰ τῆς μουσικῆς, ἡ σιωπὴ. Ἀπὸ αὐτὴν ὑψώνεται ἡ ᾠδή. Ἡ σιωπὴ εἶναι λοιπὸν δύναμις, ἥτις παράγει μορφάς. Τὴν δημιουργικὴν αὐτὴν δύναμιν ψάλλει ἡ πρώτη Ἐλεγεία : «Μὰ ἄκουσε αὐτὸ ποῦ φουσαῖ, τὴν ἀδιάκοπὴ εἶδησι, ποῦ σχηματίζεται ἀπὸ σιωπῆ».

ΙΕ΄.

Τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν» ζητεῖ δι' ἀδιακόπου προσπάθειας νὰ ἐκφράσῃ τὴν σχέσιν μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Νὰ ὑποδείξῃ τὸ ἓν, οὐτικὸς μόνον ἐστὶ χρεῖα, τὴν στιγμὴν τῆς αἰωνιότητος, περὶ τὴν ὁποίαν περιφέρονται ὅλα ὅσα σκεπτόμεθα καὶ πράττομεν, ὅπως τὰ πτηνὰ γύρω ἀπὸ τὸ κωδωνοστάσιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωριοῦ. Νὰ ἐμφανίσῃ τὴν πραγματικότητα ὡς τὴν σκιὰν τῆς πλανωμένης χειρὸς τοῦ Θεοῦ. Νὰ ἐμφυσήσῃ τὴν πεποίθησιν περὶ τῆς ὑπάρξεως μιᾶς πραγματικότητος, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξαρτᾶται καὶ

ὑπὸ τῆς ὁποίας καθορίζεται ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξίς, καὶ ἡ ὁποία καλύπτεται ἀπὸ τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς μας. Νὰ ὑποδηλώσῃ τί εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ὁ Θεὸς διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς καθολικὰς Λιτανείας τῶν μέσων αἰώνων, αἱ ὁποῖαι περιγράφουν ἀπλῶς τὴν ὑφειστώσαν ἀσφαλῆ κτῆσιν, κατατείνει τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν» πρὸς κτῆσιν, τὴν ὁποίαν ἀνάγκη νὰ δημιουργήσωμεν. Εἶναι λοιπὸν ἔκφρασις τῆς ζητήσεως τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ καὶ τῆς σχέσεώς του πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Κατὰ ταῦτα ἐγκαταλείπει ἔδῳ ὁ ποιητὴς τὸ δόγμα τοῦ Ἰμπρεσσιονισμοῦ, ὅστις πιστεύει ὅτι ἡ τέχνη ἔχει ὡς ἀποκλειστικὸν τῆς σκοπὸν τὴν τέχνην. Τοῦναντίον θέλει νὰ παράσχῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον κοσμοθεωρίαν, κάτι τὸ οὐσιῶδες διὰ τὸν βίον του, νόημα καὶ περιεχόμενον, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι τραγικοί, ὁ Δάντης, ὁ Σαίξπηρ, ὁ Γκαῖτε. Τοιουτοτρόπως γίνεται ὁμολογητὴς διὰ τῆς τέχνης, ὅπως ἄλλοι διὰ τῆς φιλοσοφίας ἢ διὰ τῆς θρησκείας. Ἡ ποίησις του εἶναι ἔκφρασις θρησκευτικότητος, συναισθημάτων καὶ παραστάσεων, τὰ ὁποῖα ἐκλύονται μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του διὰ τοῦ ἀντικρύσματος τοῦ κόσμου καὶ τὰ ὁποῖα ἐκφράζουν συγχρόνως ὁρισμένην θέσιν ἔναντι τῆς ζωῆς καὶ τῶν προβλημάτων τῆς. Οὕτω ἐμφανίζεται ὡς homo religiosus κατ' ἐξοχὴν. Διότι καθορισμὸς τοῦ οὐσιώδους καὶ θρησκευτικῆ ὁμολογία ἀνήκουν ὀργανικῶς τὸ ἓν εἰς τὸ ἄλλο, ὅπως βλέπομεν καὶ ἀλλαχοῦ καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ρίλκε, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας του. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως αὐτῆς εἶναι πολὺ διδακτικὴ ἢ ἀνάλυσις τῶν μυστικιστικῶν μεταφορῶν τοῦ ποιητοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν προσέβη ὁ Pong. Δι' αὐτῶν προσεγγίζει εἰς τὸν Novalis καὶ ἀνανεώνει ἑκατὸ χρόνια ὕστερα ἀπὸ αὐτὸν τὸ ἀπὸ τὸν Θεὸν πλημμυρισμένον συναισθημα, βέβαιος περὶ τοῦ ἀπροσίτου καὶ τοῦ ἀκαταλήπτου τῆς θείας φύσεως. Πρὸς ταῦτα συμφωνοῦν αἱ ἀντιλήψεις τοῦ ποιητοῦ περὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς, ὅπως πρὸ πάντων μανθάνομεν αὐτὰς ἀπὸ τὴν περὶ τέχνης πραγματείαν του. Καὶ δι' αὐτὸν εἶναι, ὡς εἶδομεν, ἡ τέχνη διαμόρφωσις. Τὸ περιεχόμενον ὅμως δὲν εἶναι μέσον μόνον πρὸς δημιουργίαν μορφῶν. Διὰ τῆς τέχνης μετατίθεται ἀπλῶς εἰς ἰδίαν σφαῖραν, εἰς τὸ βασίλειον τῶν μορφῶν, ὅπου ἄρχουν ἰδιάζοντες μορφολογικοὶ νόμοι. Τοιουτοτρόπως μεταβάλλεται τὸ ἀντικείμενον τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας εἰς τόνους ἁ. γ. διὰ τῆς μουσικῆς, διὰ τῆς ζωγραφικῆς

εἰς χρώματα, διὰ τῆς ποιήσεως εἰς λέξεις. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐπιτάσσει ἡ τέχνη εἰς τὸ παροδικὸν νὰ εἶναι αἰώνιον. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁμοιάζουν οἱ καλλιτέχνη κατα τὰς ὥρας, ποὺ δημιουργοῦν, πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ τέχνη εἶναι ἀποκάλυψις νόμων, ποὺ διέπουν τὴν ζωὴν καὶ εἰς τὸ βασιλείον τῶν ὁποίων ὑφούται τὸ ἀντικείμενον τῆς τέχνης, ὁ δὲ Θεὸς ἐξ ἄλλου εἶναι καὶ ἀποκαλύπτεται πανταχοῦ, ὅπου ὑπάρχουν νόμοι, ἡ ἀποκάλυψις νόμων διὰ τῆς τέχνης ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ. Ὁ καλλιτέχνης λοιπὸν πληροῖ, ἐφ' ὅσον δημιουργεῖ, θρησκευτικὴν ἀποστολήν, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν παροχὴν σαφῶν κατευθύνσεων εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἀποκαλύπτων τὴν θεϊκὴν νομοτέλειαν, ἴσταται μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου καὶ ὅ,τι ἔχει νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὑπαγορεύεται αὐτὸ τοῦτο εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Οὗτος εἶναι ἡ ὑστάτη πλήρωσις καὶ τὸ ἔσχατον τέρομα τοῦ καλλιτεχνικοῦ δημιουργοῦ. Διὰ τῆς δημιουργίας του τελεσιουργεῖται ὁ Θεός, ὁ ὅποιος οὔτε εἶναι οὔτε ἦτο, ἀλλὰ γίνεται διαρκῶς, ἐπὶ τῆς γῆς καὶ μετὰ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ρίλκε συναισθάνεται βαθυτάτα τὴν ἀποστολήν αὐτὴν τῆς τέχνης. Αὕτη εἶναι δι' αὐτὸν τὸ ὄργανον ἑνὸς εὐαγγελισμοῦ, ὁ ὅποιος ἀπεκαλύφθη εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὰ σκοτεινότερα βάθη τοῦ στήθους του. Εἶναι αὐτονόητον κατόπιν τῶν εἰρημένων, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς τέχνης ἀνήκει ὄχι μόνον τὸ Αἰσθητὸν καὶ τὸ Ἐνθάδε, ἀλλὰ καὶ τὸ Ὑπεραισθητὸν καὶ τὸ Ἐπέκεινα. Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ μέρος τοῦ συνόλου κόσμου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ τέχνη. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ χωρίζεται τὸ Φυσικὸν ἀπὸ τὸ Ὑπερφυσικόν. Διὰ τὸν Ρίλκε, αἱ δύο αὗται σφαῖραι δὲν εἶναι σαφῶς διακεκριμέναι ἀλλήλων, ἀλλὰ συνδεδεμέναι ἢ μία μετὰ τῆς ἄλλης καὶ εἰς σχέσιν ἀλληλεξαρτήσεως. Αἱ ὑπερβατικαὶ δυνάμεις ἀσκοῦν συνεχῆ καὶ ποικίλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ ὁ ποιητὴς πιστεύει ὅτι ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἡ χάρις νὰ βιοῖ ἐνίοτε κατ' ἄμεσον τρόπον τὴν ἑτέραν πλευρὰν τῆς φύσεως, τὴν ὑπεραισθητήν. Ταύτης ὑψώνει τὸν ἑαυτὸν του εἰς ὑποφήτην εἰς τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν», κατ' ἐξοχὴν. Ἐκεῖ ζητεῖ τὸν Θεὸν ὡς ποιητῆς, δηλαδὴ τὸ Αἰώνιον μέσα εἰς τὸν πλεοναστικὸν πλοῦτον τῶν γηϊνῶν του εἰκόνων καὶ συμβολισμῶν. Αἱ εἰκόνες αὐταί, τὰ σύμβολα, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ πρὸς ἔκφρασιν τοῦ βιώματος τοῦ θείου, εἶναι ἰσάξια

πρὸς τοὺς τρόπους, διὰ τῶν ὁποίων προσεπάθησε νὰ ἐκφράσῃ τὸ Ἄρρητον ἀνὰ τοὺς αἰῶνας ἢ τέχνη. Τοιοῦτοι τρόποι εἶναι τὸ ὑψηλὸν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς Δύσεως, τὸ κενὸν καὶ τὸ ἀπέραντον εἰς τὴν τεχνοτροπίαν τῆς Ἀνατολῆς, ἢ ὑποδήλωσις τοῦ σκοτίου εἰς τὴν ποίησιν, ἢ σιωπὴ εἰς τὴν τέχνην τῶν τόπων. Ἡ δεξιοτεχνία του κατορθώνει νὰ παραστήσῃ ὅλα αὐτὰ διὰ τῆς μαγείας τῶν λέξεων καὶ τῶν ρυθμῶν, προσπαθοῦσα οὕτω νὰ ψελλίσῃ τὸ συγκλονιστικὸν βίωμα τῆς θεότητος, ἣτις εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἀνείπωτος. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἠθέλησεν, ὡς παρατηρεῖ ὁ Kaubisch, εἰς ἓνα αἰῶνα χωρὶς θεοῦς, νὰ σώσῃ διὰ τὴν ψυχὴν του καὶ δι' ὅλους ἡμᾶς τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν, εἰς τὴν ὑψηλὴν αὐτὴν κλῆσιν, ἐθυσίασεν ἑαυτὸν καὶ ὀλόκληρον τὸν βίον του.

ΙΣΤ΄.

Εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν περὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ καλλιτέχνου δὲν εἶναι μόνος ὁ Ρίλκε. Ἦδη ὁ Goethe ἐκδέχεται τὴν τέχνην ὡς ἐνόρασιν τῆς ἰδέας, ἣτις περικλείεται ἐντὸς τῆς φύσεως. Ὁ Schiller ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀντίληψιν, ὅτι μόνον διὰ τῆς πύλης τοῦ Ὄραίου φθάνομεν εἰς τὴν χώραν τῆς γνώσεως. Οἱ λεγόμενοι φιλόσοφοι τῆς ζωῆς διδάσκουν ὅτι ἡ τέχνη δὲν εἶναι κατὰ πρῶτον λόγον ὡραία μορφή, ἀλλὰ σύλληψις τοῦ βαθυτάτου νοήματος καὶ τῆς ὑψίστης ἀληθείας. Καὶ διὰ πολλοὺς σήμερον εἶναι ἰσοδύναμος πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἢ πρὸς τὴν μεταφυσικὴν, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ρωμαντικῶν, οἱ ὁποῖοι ἐταύτιζον αὐτὴν πρὸς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν θρησκείαν. Ὅτι συμφώνως πρὸς τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς τὸ δόγμα «ἡ τέχνη διὰ τὴν τέχνην» δὲν ἔχει ἰσχύν, εἶναι αὐτονόητον. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ τῆς φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς τέχνης εἶναι ἀντίθετος τῆς ἱμπρεσσιονιστικῆς περὶ αὐτῆς ἀντιλήψεως. Ἔχει ἐνδιαφέρον νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ρίλκε ἀπὸ τὸν ἱμπρεσσιονισμόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκουν μερικὰ ἀπὸ τὰ ἔργα του, εἰς τὴν ἐκδοχὴν αὐτὴν τῆς τέχνης ὡς ἐκφράσεως περιεχομένου καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὡς ὁμολογίας πίστεως. Ὁ διὰ τῆς τέχνης καθορισμὸς τῆς οὐσίας φαίνεται εἰς αὐτὸν σπουδαίος.

τερος ἤδη ἐξ ἀρχῆς. Ἡ ἐνωρὶς ἐμφανιζομένη ροπὴ αὕτη ἐνισχύει διὰ τοῦ Rodin, ὅστις ἀποφεύγει νὰ παριστᾷ διὰ τῆς πλαστικῆς ἐν πλήρει ἢ ὀλομέρει μορφῇ τὸν ἄνθρωπον ἢ τὰ καθ' ἕκαστον φαινόμενα. Κατὰ παραπλήσιον τρόπον ἐξαίρει καὶ ὁ ποιητὴς ὠρισμένα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα, φωτίζει ἐντονώτερον τὰ οὐσιώδη καὶ σφηνεὶ ἀκαθόριστα καὶ ἀβέβαια τὰ ὑπόλοιπα. Τοῦτο ὁμοῦς δημιουργεῖ ἤδη βαθεῖαν διαφορὰν μεταξὺ τοῦ Ρίλκε καὶ τοῦ ἱμπρεσσιονισμοῦ, ἢ διάκρισις δηλαδὴ αὐτὴ μεταξὺ σημαντικοῦ καὶ ἀσημάντου. Διὰ τὸν ἱμπρεσσιονισμόν αἱ ἐντυπώσεις εἶναι τὸ πᾶν, διὸ καὶ δὲν παρέχει παρὰ ἀντικατοπτρισμὸν τῶν φαινόμενων. Ἡ προσπάθεια τοῦναντίον τοῦ Ρίλκε ὕπως ἀξιολογήσῃ τρόπον τινὰ τὰ φαινόμενα καὶ συλλάβῃ τὸ οὐσιώδες, πού ἀποτελεῖ τὴν βαθυτέραν, τὴν σταθεράν των φύσιν, σημαίνει ὑπέρβασιν τῶν ὁρίων, πού δημιουργοῦν αἱ ἀπλαῖ ἐντυπώσεις. Παρὰ ταῦτα εἶναι δύσκολον νὰ καθορισθῶν ἀκριβῶς τὰ ὅρια, πού χωρίζουν τὸν ποιητὴν ἀπὸ τὸν ἱμπρεσσιονισμόν καὶ ἀκόμη δυσκολώτερον νὰ ἐξευρεθῇ μέχρι ποίου σημείου ὑπερνικᾷ τὸν ἱμπρεσσιονιστικὸν ἀντικατοπτρισμὸν τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου διὰ νὰ λάβῃ θετικὴν θέσιν ἀπέναντι τοῦ ὑπεραισθητοῦ, συμφώνως πρὸς τὴν καθολικὴν ἀνάγκην, ἢ ὁποία ἐμφανίζεται περὶ τὸ τέλος τῆς μονοκρατορίας τοῦ ἱμπρεσσιονισμοῦ. Καὶ ἀκριβέστερον : Ἐπιτρέπεται νὰ θεωρηθῶν ὡς μαρτύρια πραγματικῆς σχέσεως τοῦ Ρίλκε πρὸς τὸ θεῖον τὸ Βιβλίον τῶν Ὁρῶν, τὰ Σονέττα εἰς τὸν Ὁρφέα, αἱ Ἐλεγείαι τοῦ Duino ; Οἱ χρόνοι, κατὰ τοὺς ὁποίους χωρεῖ ὁ ποιητὴς εἰς τὴν ὠρίμανσιν, συνηθίζουσι νὰ βλέπουν καὶ τὴν θρησκείαν μόνον ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν πλευράν, ὕπως περίπου ὁ ρωμαντισμὸς τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ὁ Fr. Schlegel παρέσχε μάλιστα εἰς τὸν καλλιτέχνην τὸ δικαίωμα νὰ χρησιμοποιῇ τὰ σύμβολα τοῦ καθολικισμοῦ χωρὶς νὰ πιστεύῃ εἰς αὐτά. Ἐντεῦθεν καταφαίνεται πόσον δύσκολον εἶναι νὰ διαχωρισθῇ τὸ πραγματικὸν θρησκευτικὸν βίωμα ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν ἀπλῶς μορφήν. Καὶ δι' αὐτὸν ἀκόμη τὸν Goethe ἐτέθη τὸ ἐρώτημα. Διὰ τοῦτο ὑπέβαλον καὶ αὐτὸν εἰς τὴν ἀναγκαίαν δοκιμασίαν, ἐξετάσαντες κατὰ πόσον χρησιμοποιεῖ τὴν πίστιν καὶ τὰ σύμβολα τοῦ καθολικισμοῦ μόνον ὡς καλλιτεχνικὴν ἔκφρασιν ἢ ἂν θέλῃ νὰ ὑποδηλώσῃ κάτι περισσότερον δι' αὐτῶν. Τοιοῦτου ἐλέγχου χροῖζει πολὺ μᾶλλον ὁ Ρίλκε. Ἡ τέχνη μεταχειρίζεται

περὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος πολὺ συχνὰ χριστιανικὰ σύμβολα, χω-
ρὶς ἔσωτερικὴν σχέσιν πρὸς αὐτά. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁμως ἀποξε-
νώνεται ἀπὸ τὴν συνήθειαν αὐτὴν κυριευομένη ἀπὸ τὴν ὁρμὴν
πρὸς ὁμολογίαν, ἀπὸ τὴν ἀνάγκην πρὸς ἔκφρασιν πίστεως. Οὕτω
προκύπτει ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἐρώτημα : Εἶναι ἡ θρησκεία ἀντικεί-
μενον αἰσθητικῆς μόνον ἀπολαύσεως διὰ τὸν Ρίλκε ἢ ὁμολογία,
ἔκφρασις τοῦ βιώματος θρησκευόντος ἀνθρώπου ; Ἀκριβῶς ὅπως
συμβαίνει περὶ πολλοὺς ἐκ τῶν συγχρόνων του, οἵτινες ἀγωνί-
ζονται καὶ αὐτοὶ πρὸς εἴρεσιν θρησκευτικῆς σχέσεως πρὸς τὸν
Θεόν, ἀφορμώμενοι ἀπὸ τὴν κοσμοθεωρίαν τῶν νεανικῶν χρό-
νων καὶ ἐπ' αὐτῆς οἰκοδομοῦντες. Τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀπησχό-
λησε καὶ ἄλλους καὶ τοὺς Pong καὶ Walzel. Ὁ πρῶτος ἐξήτασεν
ὑπὸ νέον φῶς τὴν θρησκευτικὴν ποίησιν τοῦ Ρίλκε, διαχωρίσας
μίαν δευτέραν ὁμάδα τῶν ἔργων του, εἰς τὴν ὁποίαν προσιδιάζει
ἐντονώτερος θρησκευτικὸς χρωματισμὸς, ἀπὸ τὴν πρώτην, ὅπου
εἶναι οὗτος ἀμυδροτέρως. Εἰς τὴν πρώτην ταύτην ὁμάδα ἐπικρα-
τεῖ κατ' αὐτὸν ἡ ἐμφύχωσις τῶν πραγμάτων, εἰς τὰ ἔργα τῆς
δευτέρας αἱ μυστικαὶ μεταφοραί. Ἰδίᾳ τὸ Βιβλίον τῶν Ὁρῶν
ἀνανεώνει ἓνα αἰῶνα μετὰ τὸν Ρωμαντισμὸν τὸ συναίσθημα, πού
ὑπερεκχειλίζει ἀπὸ τὸν Θεόν. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀκριβῶς καθιστᾷ
ἐπεῖγον τὸ ἐρώτημα, κατὰ πόσον εἶναι ἔκφρασις θρησκευτικῆς
ὁμολογίας αἱ ποιήσεις τοῦ Ρίλκε. Τοῦτο δὲ τοσοῦτο μᾶλλον, καθ'
ὅσον τὸ ἔργον τοῦτο δὲν ἐμφανίζεται ὡς ὁμολογία αὐτοῦ τούτου
τοῦ ποιητοῦ, ἀλλὰ αἱ προσευχαί του τίθενται εἰς τὸ στόμα ἑνὸς
Ρώσου μοναχοῦ. Τοῦτο, προσθέτει ὁ Pong, εἶναι σύνηθες τέχνα-
σμα τῶν ἀνθρώπων τοῦ τέλους τοῦ αἰῶνος, οἵτινες περιβάλλονται
προνοητικὰ ἓνα προσωπεῖον διὰ νὰ ἀποφύγουν οἱ ἴδιοι τὴν εὐ-
θύνην. Τὸ Βιβλίον τῶν Ὁρῶν ἀγωνίζεται ἄνευ διακοπῆς, ὅπως
ἔκφραση τὴν σχέσιν μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου μετὰ τὴν βοήθειαν
εἰκόνων, πού ἐναλλάσσονται διαρκῶς. Ἡ συγγένειά του πρὸς τὰς
μνημονευθείσας ἀνωτέρω λιτανείας τῶν μέσων αἰῶνων εἶναι
προφανής. Ὅπως ἐκεῖνοι προσπαθοῦν νὰ ἐκφράσουν τὴν διὰ
ταὺς πιστοὺς σημασίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Μαρίας διὰ τῆς συσ-
σωρεύσεως τῶν ἐπιθέτων, πού ἐδημιούργησαν πρὸς τιμὴν τῶν οἱ
αἰῶνες, τοιοῦτοτρόπως προσπαθεῖ καὶ τὸ Βιβλίον τῶν Ὁρῶν νὰ
ἔκφραση διὰ μακρᾶς σειρᾶς εἰκόνων καὶ μεταφορῶν τί ἤμπορεῖ
νὰ εἶναι διὰ τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός. Μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐκεῖ-

να στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἀπ' αἰώνων θησαυρισθείσης πίστεως, ἐνῶ-
τοῦτο ἐπιδιώκει κτῆσιν, ἧτις πρόκειται νὰ δημιουργηθῆ. Ἐπὶ τῶν
πορισμάτων τούτων τοῦ Pong στηριζόμενος ὁ Walzel ἐπιζητεῖ νὰ
καθορίσῃ τὸ ὁμολογιακὸν στοιχεῖον τῶν ἔργων τῆς δευτέρας ομά-
δος. Τὰ πορίσματα τῆς ἐρεῦνης του ἔχουν ὡς ἐξῆς : Ὁ Ρίλκε καθ'
ὄλον του τὸν βίον ὁμιλεῖ ὀλίγον ὡς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς του
πεποιθήσεις. Διὰ τοῦτο ἔχει πολλὴν σημασίαν ὅ,τι ὁμοιάζει παρ'
αὐτῷ πρὸς θρησκευτικὴν ὁμολογίαν. Εἰς τὸν δρόμον πρὸς μίαν
τοιαύτην εὐρίσκετο ὁ ποιητὴς ὅσάκις ἐπεχειρεῖ νὰ προχωρήσῃ εἰς
τὸν καθορισμὸν τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων, παραιτούμενος τῆς
ἀπλῆς ἀπεικονίσεως τῶν ἐξ αὐτῶν ἐντυπώσεων. Τότε θέλει νὰ
ἐκφράσῃ ὄχι ἀπλῶς πῶς φαίνεται τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀντι-
κείμενον, ἀλλὰ ὁποῖόν τι εἶναι. Ὁ τοιοῦτος ὁμως καθορισμὸς
τῆς οὐσίας συγγενεῦει, ὡς εἶδομεν, στενῶς πρὸς τὴν θρησκευτι-
κὴν ὁμολογίαν. Οὕτω τολμᾷ ὁ Ρίλκε νὰ ἀναλάβῃ εὐθύνας, κατ'
ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἱμπρεσιονισμόν, ὅστις αἰωρούμενος ὑπεράνω
τῶν πραγμάτων, χωρὶς σαφῆ θέσιν ἐναντι αὐτῶν, κατέχεται ὑπὸ
δέους ἀπέναντι τῆς εὐθύνης. Τὸ συναίσθημα τοῦτο τῆς εὐθύνης
ἀρχίζει νὰ ἐπικρατῆ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ποιητοῦ, ὅστις εἶ-
ται εἷς ἐκ τῶν πρώτων, ποὺ ἐγκαταλείπουν τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο
τοῦ ἱμπρεσιονισμοῦ, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ τέχνη εἶναι σκοπὸς τῆς
τέχνης. Διὰ τοῦτο ἐπιθυμεῖ νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς τοὺς ἄλλους κάτι
τὸ οὐσιῶδες καὶ ὄχι νὰ τέρψῃ αὐτοὺς διὰ τῆς αἰσθητικῆς αἴγλης.
Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἠδυνήθη νὰ παρέχῃ κάτι καὶ εἰς ἐκείνους
ποὺ εἶχον περισσοτέραν πίστιν ἀπὸ αὐτόν. Βεβαίως πολλὰ ἐρμη-
νεύονται ἀπὸ αὐτόν συμβολικώτερον ἢ ὅσον συνηθίζουν νὰ
πράττουν αἱ εἰς τὸ θετικὸν θρησκευμα πλήρως ἀνήκουσαι θρη-
σκευτικαὶ φύσεις. Σημειωτέον ὁμως ὅτι ὁ Ρίλκε ἔφθασεν εἰς τὴν
ἰδικήν του πίστιν ἐξ ἰδίας δυνάμεως καὶ στηριζόμενος ἐπὶ ἀστα-
θοῦς καὶ κλονιζομένου ἐδάφους. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀκριβῶς
χαρίζει πολλὰ εἰς χρόνους, οἱ ὁποῖοι ὁμοιάζουν πρὸς τοὺς ἰδι-
κοὺς μας. Διότι εἶναι ἀκόμη μέγας ὁ ἀριθμὸς ἐκείνων, οἵτινες
ἀγωνίζονται, ὅπως ἐπάλασεν αὐτός, νὰ εὔρουν τὸν Θεὸν των, τὸν
ὁποῖον εἶχεν ἐξοβελίσῃ ὁ παρελθὼν αἰὼν. Δι' αὐτοὺς θὰ παρα-
μείνῃ ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη συναντιλήπτωρ καὶ ὁδηγός.

Ἄλλ' ὡς ἐπιστρέψωμεν εἰς τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν». Οὗτος εἶναι ὁ γενικὸς τίτλος τοῦ ἔργου, ὅπερ διακρίνεται εἰς τρία μέρη, ἀντικατοπτρίζοντα τρεῖς ἐποχὰς τοῦ βίου τοῦ ποιητοῦ. Τὸ νόημα τοῦ τίτλου αὐτοῦ παρέχει αὐτὸς ὁ Ρίλκε δι' ὅσων λέγει εἰς κάποιαν ἐπιστολήν του. Συμφώνως πρὸς αὐτὰ ἐπιτιλοφόρησεν αὐτὸ οὕτω κατ' ἀπομίμησιν τῶν Livres d' Heures τῶν μέσων αἰώνων. Τὰ βιβλία αὐτά, κοσμούμενα μὲ λαμπρὰς μικρογραφίας, εἶναι ἀπομιμήσεις τῶν λατινικῶν προσευχηταρίων τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ἐχρησίμευον εἰς τοὺς μοναχοὺς καὶ περιεῖχον προσευχάς, αἱ ὁποῖαι ἀνεγινώσκοντο κατὰ διαφόρους ὥρας τῆς ἡμέρας, συνήθως ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν. Ὁ χαρακτήρ των ἦτο φυσικὰ καθαρῶς λειτουργικὸς καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸ περιεχόμενον αὐτῶν οὐδαμῶς ἦτο ἔκφρασις προσωπικῆς εὐσεβείας ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἔκαμνον χρῆσιν αὐτῶν. Ἀντιθέτως τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν» τοῦ Ρίλκε εἶναι συλλογὴ προσευχῶν καθαρῶς προσωπικῶν, αἵτινες ἐκφράζουν τὸ ἀτομικὸν καὶ εἰς αὐτὸν μόνον προσιδιάζον θρησκευτικὸν βίωμα τοῦ ποιητοῦ. Κατὰ ταῦτα, ὁ τίτλος εἶναι ἔξωτερικὴ μόνον προσαρμογὴ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐκεῖνα βιβλία. Κοινὸν πρὸς αὐτὰ ἔχει μόνον τὸ γεγονός, ὅτι καὶ αὐτὸ περιέχει, ὅπως ἐκεῖνα, προσευχὰς μοναχοῦ. Αἱ ὥραι ὅμως, τὰς ὁποίας ὑπονοεῖ ὁ Ρίλκε, ἀναφέρονται εἰς τι καθαρῶς ἐσωτερικόν, δηλαδὴ εἰς τὰς στιγμὰς ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι προσκαλοῦν κάθε ἄνθρωπον κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τοῦ βίου του νὰ ἐκπληρώσῃ κατὰ ὅλους προσωπικὸν τρόπον τὴν ἀποστολήν του ἐπὶ τῆς γῆς. Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ «κανονικῶν Ὁρῶν», ἀλλὰ περὶ τῶν ἰδίων τοῦ ποιητοῦ Ὁρῶν, αἱ ὁποῖαι ἐχάρισαν εἰς αὐτὸν τὸν πλοῦτον τῶν μυστικῶν προσευχῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀποτελεῖται τὸ βιβλίον.

Ὡς ἤδη εἴπομεν, τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν» ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη, διαιρούμενον εἰς τὸ βιβλίον περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου, τὸ βιβλίον περὶ τῆς ἀποδημίας καὶ τὸ βιβλίον περὶ τῆς πτωχείας καὶ τοῦ θανάτου. Εἰς τὴν πρώτην περὶ αὐτοῦ ἐπιστολήν πρὸς τὸν ἐκδότην του λέγει ὁ Ρίλκε τὰ ἑξῆς : «Πρόκειται περὶ ἑνὸς μεγάλου, ἀπηρτισμένου κύκλου ποιημάτων. Μία σειρά ἀπὸ ἀνατάσεις καὶ προσευχὰς θὰ ἐνωθῇ καὶ ἐξωτερικῶς εἰς ἓν ὅλον καὶ εἰς ἀνάμνησιν τῶν Livres d' Heures θὰ δοθῇ εἰς τὸν τόμον

τὸ ὄνομα «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν», μετὸν ὑπότιτλον «Πρῶτον, δεῦτερον καὶ τρίτον μέρος τῶν προσευχῶν». Βραδύτερον ἐπέγραψεν τὰ τρία ταῦτα μέρη διὰ τῶν ὀνομάτων ἐκείνων, ὑπὸ τὰ ὁποῖα καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ βιβλίον. Ἐκαστον τῶν τριῶν τούτων βιβλίων ἔχει καὶ ἴδιον θέμα, ἴδιαν διήκουσαν ἔννοιαν. Τὸ βιβλίον περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου περιστρέφεται περὶ τὸν στίχον : «Τὸ Μηδὲν σὰν μιὰ πληγὴ ἦταν γιὰ σένα, ποὺ με τοῦ κόσμου τῆ δρόσισης τῆ πλάσῃ». Διὰ τοῦτο ὅλα σχετίζονται ἐδῶ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ καταβάλλεται προσπάθεια, ὅπως δι' ἀκαταπονήτων εἰκόνων παρασταθῇ ἡ πανταχοῦ παρουσία του. Τὸ βιβλίον περὶ τῆς ἀποδημίας διαπνέει τὸ συναίσθημα τοῦ μακρυνοῦ δρόμου, ποὺ ὁδηγεῖ εἰς τὸν Θεόν. Λοιπὸν ὄχι πλέον βεβαιότης περὶ τῆς εὐρέσεως, ἀλλὰ πορεία τῶν μάγων ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἀστέρος, ποὺ λάμπει πανταχοῦ ὑπεράνω τῶν κεφαλῶν των. Τὸ βιβλίον τέλος περὶ τῆς πτωχείας καὶ τοῦ θανάτου ἀφορμᾶται ἀπὸ τὴν ἀθλιότητα τῆς μεγαλοπόλεως καὶ αἱ εἰκόνες του κινουῦνται περὶ δύο ἐστίας, ἕκ τῶν ὁποίων τὴν μὲν μίαν ἀποτελεῖ ὁ στίχος : «ὁ μέγας θάνατος, ποὺ ὁ καθένας μας μέσα του κλεῖ, εἶν' ὁ καρπός, ποὺ γύρω του κινουῦνται ὅλα», τὴν δὲ ἄλλην ὁ στίχος : «τὸ σπῖτι τοῦ φτωχοῦ σὰν ἀροτόριο ἅγιο εἶναι, ποὺ σὲ τροφή μετουσιώνεται τὸ Αἰώνιο». Καὶ τὰ τρία μέρη μαζὶ εἶναι μία διάπυρος προσευχὴ με συνεχῶς ἐναλλάσσοντας τόνους, γεμάτη ἀπὸ ταπεινοφροσύνην ζήτησις τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία δὲν ἀπαιτεῖ θαύματα, ἀλλὰ ποθεῖ μόνον νὰ ἀναπαυθῇ μέσα εἰς τοὺς νόμους, ποὺ φανερώνονται ὄλοεν καθαρότερα ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ὡς βαθμιαία ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος, τὸ βιβλίον περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου, προσπαθεῖ ὁ ποιητὴς ὑπὸ τὴν μορφὴν ρώσου μοναχοῦ νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὸν Θεὸν καὶ νὰ συλλάβῃ τὸν ἀκατάληπτον ἐν λόγοις διὰ προσευχῶν, ἔξομολογήσεων καὶ ὕμνων. Ἐνωρίζει πόσον ἀνθρώπινα ζωγραφίζουν τὰς Παναγίας οἱ ἀδελφοὶ του εἰς τὴν Δύσιν. Αὐτὸς ἐγνώρισε τὰς οὐρανίας νοσταλγίας, κατὰ τὰς ὁποίας ἐπόθησε τόσον τὸν Θεόν, ὥστε συνησιθάνετο τὸν ἑαυτὸν του διαλυόμενον εἰς τὸ σύμπαν, τὰς αἰσθήσεις του δονουμένας ἀπὸ μακαριότητα καὶ ἱερὸν ρῖγος καὶ τὰ πάντα ὡς ἔκφρασιν τῆς θεότητος. Εἰς τὰς ὥρας αὐτὰς τῆς βιώσεως τοῦ Θεοῦ ἔνοιωθε τὴν μεγάλην ἀπόστασιν μεταξὺ τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖον προσεπάθουν οἱ συνάδελφοί του νὰ ἐννοήσουν, καὶ τοῦ ἰδικοῦ

του Θεοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ μορφή μετήλλασεν ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν καὶ ὁ ὁποῖος ἦτο ἄλλοτε πανάρχαιος πύργος, πέριξ τοῦ ὁποίου στρέφεται ἀπὸ χιλιετηρίδων ἡ ψυχὴ, ἄλλοτε ἡ μεγάλη νοσταλγία, τὴν ὁποίαν δὲν κατενίκησεν, καὶ ἄλλοτε τὸ δάσος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον οὐδέποτε εὔρεν ἔξοδον, τὸ τραγοῦδι πού ἔψαλλε μὲ κάθε σιωπὴν, τὸ σκοτεινὸν δίκτυον, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον καταφεύγουν καὶ συλλαμβάνονται τὰ συναισθήματά μας. Τὸ βίωμα τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ εἶναι τόσο συγκλονιστικόν, ὥστε ὁ μοναχὸς ἀποφασίζει νὰ ὁμολογῇ αὐτὸν εἰς τὸ ἔξῃς καὶ νὰ τὸν κηρύττῃ ὅσον καὶ ὅπως κανένας πρὸ αὐτοῦ. Καὶ τώρα ἀκούομεν πῶς ἀπεκαλύφθη εἰς αὐτὸν πανταχοῦ ὁ Θεός, βλέπομεν ὅλον τὸν πλοῦτον τῆς πλημμυρισμένης ἀπὸ τὸν Θεὸν ψυχῆς του καὶ ἀντιλαμβανόμεθα πόσον βαθειὰ ἔζησε τὴν σιωπὴν, πού ἀκολουθεῖ τὸ κτύπημα τῶν ὥρῶν, κατὰ τὴν μελαγχολίαν τοῦ δειλινοῦ. "Ὅλα, ὅσα μᾶς περιβάλλουν, εἶναι ὁ Θεός, τὰ μέγιστα καὶ τὰ ἐλάχιστα, τὰ κραταιότατα καὶ τὰ εὐθραυστότατα, τὰ πρῶτα καὶ τὰ ἔσχατα. Καὶ ὅμως εἶναι σκοτεινὸς καὶ αἰνιγματώδης. Παρ' ὅλας τὰς εἰκόνας, τὰς ὁποίας ἐξέλυσε μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του ἡ μακαριότης τῆς διαλύσεως τοῦ εἶναι του ἐν τῷ Θεῷ, γνωρίζει ὅτι δὲν κατώρθωσε νὰ ἐκφράσῃ δι' αὐτῶν τὸ βαθύτατον καὶ τὸ μέγιστον σχετικῶς πρὸς τὸν Αἰώνιον. Διότι καμμία εἰκὼν δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀρκέσῃ εἰς τὴν πνευματικότητα τοῦ Θεοῦ.

Τὸ δεύτερον μέρος, ἡ ἀποδημία πρὸς τὸν Θεόν, δὲν εἶναι θεωρητικὴ τις ἀπλῶς ἀπόλαυσις τῆς παντοδυναμίας καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ Θεοῦ. Διότι, ὅπως ἡ κίνησις εἶναι περισσότερον τῆς ἡρεμίας καὶ ὅπως ὁ κόσμος εἶναι μόνον πόθος πρὸς τελείωσιν, τοιοῦτοτρόπως εἶναι καὶ ἡ αὔξησις καὶ ἡ ὠρίμανσις τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς σπουδαιότερα ἀπὸ μίαν θεότητα ἀπηρτισμένην καὶ ἡρεμοῦσαν. Ἡ βασιλεία του παρασκευάζεται μέσα εἰς τὸν κόσμον βαθμιαίως μόνον. Ληθαργεῖ ἀκόμη μέσα εἰς τὰ στήθη τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ ἀναζητῶν αὐτὸν ὡς κάτι τὸ ἀπηρτισμένον εἰς τὸν κόσμον ἐκπειράζει αὐτόν, καὶ ὅσοι φρονοῦν ὅτι εὐρίσκουν αὐτὸν διὰ τοῦ κόσμου, δεσμεύουν ἀπλῶς αὐτόν εἰς εἰκόνας καὶ λέξεις. Διότι ὁ Θεὸς εἶναι τρόπον τινὰ ρευστὸς ἀκόμη καὶ προχωρεῖ πρὸς τὸν χρυσὸν θερισμὸν καὶ μὲ μεγαλειώδη βραδύτητα. Μόνον ἐφ' ὅσον καὶ οἱ ἰδικοί μας δρόμοι ἐκβάλλουν εἰς τὸ θεῖον ἐμφανίζεται καὶ ὁ Θεὸς ἐν πλήρη τελειώσει. Κατὰ τὴν ἐξέλιξιν

μας εἰς τὰς ἀβύσσους τοῦ Αἰωνίου. Ὅσοι γνωρίζουν τοῦτο, ἀντιλαμβάνονται ὅτι ὁ θάνατος εἶναι ὁ πυρὴν καὶ τὸ κέντρον τῆς ζωῆς καὶ καταννοῦν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ὁ Θεὸς ἔρχεται πρὸς ἡμᾶς διὰ τοῦ θανάτου. Οὗτος εἶναι ὁ πυρὴν, ὡς φλοιὸς τοῦ ὁποίου χρησιμεύει ἡ ζωὴ. Ἡ ἔλευσις τοῦ ἰσοδυναμεῖ πρὸς διάρρηξιν τοῦ φλοιοῦ καὶ ἀναβλάστησιν τοῦ αἰωνίου. Διὰ τὴν ἔλευσιν τοιούτου θανάτου προσεύχεται ὁ Ρίλκε. Ἀλλ' ὁ Θεὸς δὲν ἔρχεται μόνον εἰς ἡμᾶς κατὰ τὰς στιγμὰς ἑνὸς τοιούτου θανάτου, κατὰ τὸν ὁποῖον πορεύονται αἱ προαισθήσεις μας εἰς τὴν αἰωνιότητα. Ἐπισκέπτεται τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὴν διάρκειαν ἤδη τῆς ζωῆς, ὅπως τὸν μοναχὸν εἰς τὸ ἐρημικὸν τοῦ κελλίου. Καὶ δι' ἡμᾶς ὅλους ὑπάρχουν τοιαῦται ὥραι, ἀκόμη καὶ μία ὁλόκληρος τοιαύτη ζωὴ ἐν τῇ Θεῷ. Ὅταν ἐπανακτῶμεν τὸν ἐσωτερικὸν μας κόσμον, ἀπαλλασσόμενοι ἀπὸ κάθε ἐξωτερικὸν καὶ γήϊνον, τότε κατέχομεν τὸν ἑαυτὸν μας καὶ τὸν Θεόν, τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς μας. Ὁ κατορθώσας τοῦτο θεωρεῖται πτωχὸς εἰς τὰ ὄμματα τοῦ κόσμου. Ἡ πτωχεία ὅμως αὕτη εἶναι μία μεγάλη λαμπηδὼν ἐκ τῶν ἔνδον, ἀστείρευτος πλοῦτος εἰς θεϊκὰ περιεχόμενα. Ὁ οἶκος τοῦ ἄσκοῦντος αὐτὴν ὁμοιάζει πρὸς τὸ θυσιαστήριον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου μετουσιοῦται τὸ αἰώνιον εἰς τροφὴν τῶν ψυχῶν. Ὅπως ὁ μέγας ἐκεῖνος θάνατος, τοιουτοτρόπως δὲν εἶναι συχὴ καὶ ἡ πτωχεία αὕτη μέσα εἰς τὰς πόλεις. Ἐν τούτοις γνωρίζει ὁ ποιητὴς τοιούτους ἀληθινούς πλουσίους, ὅπως γνωρίζει ἐπίσης τὴν ὁδὸν πρὸς τὸν τοιοῦτον πλοῦτον. Ἡ ὁδὸς αὕτη συνίσταται εἰς τὴν παιδικότητα, εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ ἄνθρωπος διαβιοῖ ἄνευ ἐσωτερικῆς διασπάσεως, ἐν ἐσωτάτῃ ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸν Θεόν. Δέον νὰ ἀρχίσωμεν πάλιν τὴν ζωὴν ὡς παιδιά. Εἰς τοῦτο συνίσταται ὁ μέγας λυτρωμὸς. Ὅσοι ἀνέκτησαν αὐτὸν εἶναι οἱ ἀληθινοὶ πλούσιοι, αὐτῶν εἶναι κτῆμα ὁ Θεός. Ἡ πτωχὴ τους ζωὴ ἐπιστέφεται ἀπὸ πλούσιον θάνατον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀποκαλύπτεται ὁ Θεὸς ἐν ὅλῃ του τῇ λαμπρότητι καὶ ἐν ὅλῳ του τῇ μεγαλείῳ. Οἱ σημερινοὶ ἄνθρωποι ἀγνοοῦν καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο. Οὔτε αἰσθάνονται οὔτε ἀγαποῦν πλέον τὸ ἰδανικὸν ἐκεῖνο τῆς πτωχείας καὶ τοῦ θανάτου, ὅπερ ἐνεσαρκώθη εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ μυστικοῦ καὶ ἁγίου Φραγκίσκου. Καὶ ὁ ποιητὴς ἐρωτᾷ : Ποῦ εἶναι ἐκεῖνος, ποῦ συνωμιλοῦσε μὲ τὰ μικρὰ λουλούδια σὰν νὰ ἦσαν ἀδέσφια του, προ-

χωρῶν ἀπὸ φῶς εἰς ὄλοεν βαθύτερον φῶς ; Ποῦ κρύπτεται σήμερον ὁ Ἅγιος, ὁ νυμφίος τῆς πτωχείας, ὅστις δὲν διελύθη διὰ τοῦ θανάτου του καὶ τοῦ ὁποίου τὸ σπέρμα ἔρρευσε εἰς χειμάρρους, ἔψαλεν εἰς δένδρα, ἀνέβλεψεν ἀπὸ λουλούδια ; Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐρωτᾷ ἐν τέλει τοῦ «Βιβλίου τῶν Ὁρῶν» ὁ Ρίλκε, γεμᾶτος ἀπὸ νοσταλγίαν καὶ πόνον, διὰ τὸν Ἅγιον τῆς Ἀσσίσης, τὸν ὁποῖον παρουσιάζει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῶν χρόνων μας ὡς λαμποκοποῦν ὑπόδειγμα ἀληθινῆς πτωχείας καὶ μεγάλου, πλουσίου θανάτου.

ΙΗ΄.

Εἰς τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν» προσλαμβάνουν μορφὴν τὰ μυστήρια τῆς βιώσεως τοῦ Θεοῦ, τῆς ζητήσεως αὐτοῦ καὶ τῆς εὐρέσεως, ὡς καταφαίνεται ἤδη καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀποδόσεως τοῦ περιεχομένου τῶν τριῶν μερῶν αὐτοῦ. Τὰ βιώματά του αὐτὰ ἐμβάλλει ὁ ποιητὴς εἰς μίαν θαυμαστὴν κύμανσιν χρωμάτων, τόνων, ρυθμῶν καὶ εἰκόνων. Οἱ στίχοι του ἀποπνέουν ἠδεῖαν μελωδίαν καὶ τὸ ὅλον ἔργον εἶναι ὡσπερ χεῖμαρρος μουσικῆς, ὅπου ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν τόνων ἀμιλλάται πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ περιεχομένου, τοῦ ὁποίου χρησιμεύουν ὡς ἔκφρασις. Μέσα εἰς τοὺς τόνους αὐτούς, μέσα εἰς τὸν πλοῦτον τῶν ρυθμῶν καὶ τὰς ποικίλας ἐναλλαγὰς τῶν εἰκόνων ἀραιώνονται ὅλα εἰς ἀραχνούφαντον πέπλον, διὰ τοῦ ὁποίου ὑψώνονται εἰς κάτι τὸ ἄχρονον καὶ ἄνευ συγκεκριμένων ὁρίων. Ἀλλὰ ἀπὸ ὅλους τοὺς βαθεῖς λόγους καὶ τὰς πλουσίας εἰκόνας, ἀπὸ ὅλην τὴν ἐσωτερικότητα καὶ τὴν εὐλαβῆ ἀνάτασιν ἀναδίδεται μία λεπτὴ πνοὴ βαρυθυμίας, ἡ ὁποία ὑφείλεται εἰς τὴν σύγκρουσιν τῆς τρυφερᾶς ψυχῆς τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὴν στυγνὴν ὁμότητα τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἠῦρυνε διὰ τοῦ ἔργου αὐτοῦ τὴν συνείδησιν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. «Ἐκτισε διαστάσεις μέσα εἰς τὸ σκότος». Δημιουργὸς ἐν αὐστηρᾷ ἐννοίᾳ, ἴσταται ὡς προφητικὴ προσωπικότης ἐν ἀρχῇ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, κηρύττουσα τὴν ἀμοιβαίαν ἐξάρτησιν μεταξὺ ἐντολῆς καὶ διαμορφώσεως, προφήτης, ὅστις ἐξῆλθεν διὰ νὰ ζητήσῃ καὶ νὰ συλλέξῃ τὸν Θεόν, διὰ νὰ ψαύσῃ τὸ μυστήριον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κατοικεῖ, εἰς ὅλα τὰ ὄντα τοῦ κόσμου τούτου.

ΙΘ'.

Θὰ προσπαθήσωμεν νὰ παράσχωμεν ἐν τοῖς ἐξῆς μίαν συστηματικὴν ἐκθεσιν τῆς θρησκευτικότητος αὐτῆς τοῦ Ρίλκε ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ «Βιβλίου τῶν Ὁρῶν». Τὸ θρησκευτικὸν ὅμως βίωμα δὲν συνίσταται, ὅπως ἐπίστευσαν κατὰ τὸ παρελθόν, μόνον ἀπὸ συναισθήματα καὶ ὑποκειμενικὰς καταστάσεις. Ἐκτὸς αὐτῶν μεγάλην σημασίαν ἔχουν καὶ αἰσθήματα, παραστάσεις, ἰδέαι, ἀξιολογήσεις καὶ πράξεις. Διὰ τοῦτο ἡ θρησκευτικότης καταλαμβάνει δλόκληρον τὸν ψυχικὸν βίον καθ' ὅλας του τὰς πλευρὰς καὶ λειτουργίας. Κατ' ἀκολουθίαν θὰ ἀναλύσωμεν πρῶτον τὰ διάφορα θρησκευτικὰ βιώματα, ἅτινα προσιδιάζουσι εἰς τὸν Ρίλκε, τὰ καθαρῶς ἐνδόμυχα θρησκευτικὰ γεγονότα ἐν τῇ ψυχῇ του, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν ὑποκείμενον ἐρεύνης τῆς ψυχολογίας τῆς θρησκείας. Ἐπειτα θὰ καθορίσωμεν τὰ καθαρῶς θεωρητικά, τὰ μεταφυσικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια συνδέονται ἀρρήκτως πρὸς τὰ θρησκευτικὰ βιώματα τοῦ ποιητοῦ, με ἄλλας λέξεις θὰ ἐκθέσωμεν τὴν θεολογίαν του, ὡς συνάγεται αὕτη ἐκ τοῦ εἰρημένου ἔργου. Τέλος θὰ ἐξάρωμεν τὰς διὰ τὸν πρακτικὸν βίον συνεπείας, αἵτινες ἀπορρέουν ὡς καθήκοντα ἔναντι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ζωῆς διὰ τὸν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ «Βιβλίου τῶν Ὁρῶν» θρησκευόντα ἄνθρωπον.

Κ'.

Ὁ Θεὸς ἐμφανίζεται εἰς τὸ πεπερασμένον πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ δύο πλευρὰς, τὴν λογικὴν καὶ τὴν μὴ δεκτικὴν λόγου, με ἄλλας λέξεις τὸ μὲν ὡς προσιτὸς εἰς τὴν νόησιν, τὸ δὲ ὡς ἀπρόσιτος εἰς αὐτήν, ὡς Θεὸς κεκουμμένος καὶ πέρα παντὸς λογικοῦ κατηγορήματος τελῶν. Ὡς τοιοῦτος εἶναι τὸ *numinosum*, τὸ ὅποion ἐμβάλλει τὸ δέος εἰς τὴν ψυχὴν ἢ γεμίζει αὐτήν ἀπὸ γρητείας καὶ τὴν σύρει πρὸς ἑαυτό. Πρὸς τὴν δευτέραν αὐτὴν πλευρὰν τοῦ θείου κυρίως στρέφεται ὁ μυστικισμὸς. Τὸ καθολικὸν αὐτὸ φαινόμενον συνίσταται εἰς τὴν ἄρσιν τῶν ὁρίων, ποὺ χωρίζουσι τὸ ὑποκείμενον ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου, τὸ ἐγὼ ἀπὸ τὸν ἐκτὸς αὐτοῦ κόσμον, τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν Θεόν. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ὑψώνεται τὸ ἀτομικὸν ἐγὼ εἰς κάτι ὑψηλότερον καὶ

πλατύνεται εἰς κάτι εὐρύτερον. Συντελεῖται ἄρσις τοῦ πόνου, ποῦ γεννᾶ ἢ διάσπασις, μέσα εἰς τὴν ἁρμονικὴν ἐνότητα τῆς κοσμικῆς ζωῆς, ὑπερνίκησις τῆς ἀτομικῆς ἐρημίας καὶ ἐκβολὴ τῆς ψυχῆς εἰς τὸν ὠκεανὸν τῆς μυστηριώδους κινήσεως τοῦ σύμπαντος. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀγάπη, ὅταν εἶναι ἀξία τοῦ ἑαυτοῦ της, δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ τὸ βίωμα τῆς μακαριότητος αὐτῆς διὰ τοῦ σβυσίματος τοῦ ἐγὼ μέσα εἰς τὴν ἔκστασιν μιᾶς τελείας συγχωνεύσεως τῶν ψυχῶν. Διὰ τὴν μυστικὴν αὐτὴν σχέσιν πρὸς τὸν κόσμον, τὸν ἄνθρωπον, τὰς μορφὰς τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ τὸν Θεόν, ἰσχύουν οἱ λόγοι τοῦ μεγάλου Ἰνδοῦ ποιητοῦ τῶν χρόνων μας : «Σβῦσε τὴ λάμπα, ἂν θέλῃς. Θὰ γνωρίσω τὸ σκότος σου καὶ θὰ τὸ ἀγαπήσω». Οἱ μεγάλοι ἐκπρόσωποι τοῦ μυστικισμοῦ ἐπιζητοῦν νὰ γεφυρώσουν τὸ μεταξὺ ὕλης καὶ πνεύματος χάσμα καὶ νὰ ἐπαναγάγουν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ πρωταρχικὸν συναίσθημα τῆς ἐνότητος πρὸς τὸ θεῖον. Ἀναζητοῦν τὴν ἐνότητα, τὸ συγγενικὸν πρὸς τὴν ψυχὴν θεῖον, ποῦ περικλείει τὰ πάντα μέσα εἰς τοὺς κόλπους του. Ἡ ζήτησις αὐτὴ ὁδηγεῖ συνήθως εἰς τὴν εὕρεσιν τοῦ πνευματικοῦ πυρῆνος τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἐγὼ. Το ἐγὼ αὐτὸ συναισθάνονται ὡς τὴν περιοχὴν τῆς ἀπεράντου ἐσωτερικότητος, μέσα εἰς τὴν ὁποῖαν κυριαρχεῖ τρόπος κατανοήσεως τοῦ ὄντος διάφορος ἐκείνου, ποῦ προσιδιάζει εἰς τὸν νοῦν. Διὰ τὴν ἐσωτερικότητα αὐτὴν ἡ φύσις εἶναι το κράτος τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ἀπείρου, μὲ τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἐνωθῇ ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς θεωρίας, τοῦ συναισθήματος καὶ τῆς ἀγάπης. Διότι τὸ ἴδιον πνεῦμα ζῆ τόσον ἐντος ὄλων τῶν ὄντων ὅσον καὶ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν μας. Πρέπει νὰ γνωρίσωμεν τὴν ψυχὴν μας καὶ διὰ τῆς ψυχῆς μας τὸν Θεόν, ἡμᾶς τοὺς ἰδίους ἐν τῷ Θεῷ καὶ τὸν Θεὸν δι' ὄλων τῶν ὄντων. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑψωθῶμεν εἰς ἰδίαν αὐτοτελεῖ πνευματικότητα, διὰ νὰ φθάσωμεν μέχρι τῆς διαισθήσεως καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτοτελοῦς τάξεως τοῦ πνεύματος, ποῦ εἶναι τὸ ὄντως ὄν. Τότε συναισθανόμεθα ὅτι ἡ πραγματικότης δὲν εἶναι εἰς τὸ βάθος παρὰ πνεῦμα, ποῦ ἐμφανίζεται ὡς φύσις, ὡς ὁμορφιά, ὡς ἠθικὴ, ὡς θρησκεία. «Αὐτὴ εἶναι, διὰ νὰ ἐπαναλάβωμεν καὶ ἐδῶ τοὺς λόγους τοῦ Fichte, τὸ φῶς, διὰ τοῦ ὁποῖου βλέπομεν ὅλα, ὅσα ἐμφανίζονται μέσα εἰς τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ ζωὴ μας εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ ζωὴ τοῦ Θεοῦ, ὅπως οἱ ἰδέαι μας εἶναι ἰδέαι τοῦ θεοῦ πνεύματος. Καὶ ἡ ψυχὴ μας εἶ-

ναι ἀκτὶς ἀπὸ τὸ φῶς τῆς θεότητος, ὅπως ὅλα, ὅσα μᾶς περιβάλλουν. Διὰ τοῦτο τὰ πάντα εἶναι ἐμψυχωμένα καὶ μᾶς βλέπουν με πνευματικούς ὀφθαλμούς καὶ ὁμιλοῦν εἰς τὸ βάθος τῆς φύσεώς μας με τόνους πνευματικούς. Ὅπως αἱ πρῶται ἀκτῖνες, διαθλώμεναι διὰ μυρίων σταγόνων δρόσου, καθρεπτίζονται μέσα εἰς αὐτάς, τοιοῦτοτρόπως ἀκτινοβολεῖ ἀπὸ ὅλας τὰς μορφὰς τῆς φύσεως τὸ ἴδιόν μας ἐγώ». Διότι παντοῦ σφύζει ἡ ζωὴ τοῦ Θεοῦ, ποὺ διοχετεύεται διὰ μέσου τῆς ψυχῆς μας εἰς τὴν δημιουργίαν. Διὰ τῆς τοιαύτης θεωρήσεως τῶν ὄντων τοῦ κόσμου τούτου ὑπερπηδᾷ νοσταλγικὰ ὁ ἄνθρωπος κάθε ὄριον καὶ ὁρμᾷ πρὸς τὸ ἐπέκεινα τοῦ ἐμπειρικῶς δεδομένου, ἐπειδὴ δὲν ἐκανοποιεῖται πλέον ἀπὸ τὴν κατ' αἴσθησιν πραγματικότητα. Ὅπως ὁ «Αἰρετικὸς τῆς Σοανὰ» τοῦ Χάουπμαν, αἰσθάνεται νὰ μυκῶνται μέσα του αἱ θεϊκαὶ δυνάμεις τῆς ζωῆς καὶ νὰ τὸν μεταρσιώνουν ὑπεράνω κάθε παροδικότητος μέχρι τῆς ἀπεραντοσύνης τῆς θεότητος. Εἰς κάθε ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς διαισθάνεται τὸ ἄπειρον πνεῦμα καὶ ὠτακουστεῖ εὐλαβικὰ τὴν ἀποκάλυψίν του. Τὸ πᾶν εἶναι ἡ «ἀσημένια ματιά», ἡ στιγμή τῆς βιώσεως τῆς ἀξίας καὶ τοῦ νοήματος, ποὺ κρύβουν μέσα τους τὰ φαινόμενα καὶ τὰ ὄντα. Ἡ στιγμή αὕτη κλείει εἰς τὸ βάθος τῆς τὴν αἰωνιότητα καὶ μεταρσιώνει ἐκεῖνον, ποὺ διὰ τοῦ βιώματός της ἔφθασεν εἰς τὴν βεβαιότητα, ὑπεράνω τῆς ροῆς τοῦ κόσμου τούτου, εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἐκείνην, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ ὁ θάνατος εἶναι ἀποκάλυψις τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ.

ΚΑ΄.

Ὁ ὄρισμός τοῦ φαινομένου, ὅπερ καλεῖται μυστικισμός, δὲν εἶναι εὐχερής. Ἐντεῦθεν τὸ γεγονός, ὅτι ἄλλοι ἄλλως χαρακτηρίζουν αὐτόν. Ἐν τῇ αὐστηρᾷ σημασίᾳ τῆς λέξεως εἶναι, ὡς ἐπανειλημμένως ὑπεδηλώθη, ἄρσις τῆς διαφορᾶς, ποὺ ὑφίσταται μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, μεταξὺ Ἐγὼ καὶ Μὴ-Ἐγώ. Ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς θρησκείας, ἔνωσις τῆς ψυχῆς μετὰ τὴν θεϊαν οὐσίαν τοῦ παντός ἢ συγχώνευσις αὐτῆς πρὸς τὸ θεῖον μέχρι πλήρους ἐκμηδενίσεως αὐτῆς. Ἡ ἔνωσις προσιδιάζει μᾶλλον εἰς τὸν θεϊστικὸν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸν χριστιανικὸν μυστικισμόν, ἐνῶ ἡ συγχώνευσις καὶ ἡ τελεία ἄρσις τῆς προσωπικότητος ἀνήκει